

ІСТОРИЧНІ ТА ЮРИДИЧНІ НАУКИ

ЗЕМСЬКІ ШКОЛИ В УКРАЇНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

(Клочек А. І., аспірант кафедри історії України та всесвітньої історії,
Філоретова Л. М., кандидатка історичних наук, доцентка)
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна

З проголошенням незалежності в Україні було започатковано ряд реформ в освітній галузі. Втім за неповних два десятиліття стратегія у цьому напрямку змінювалася вже кілька разів, що наразі спонукає до аналізу специфіки побудови системи освіти в країні як у недалекому минулому, так і переосмислення процесів організації діяльності шкіл – культурно-просвітницьких осередків – в історичному розрізі. Відтак, підходячи виважено до розв'язання освітньої проблеми, варто ретельно вивчити питання, що стосуються побудови системи освіти у попередні епохи. Саме історичний досвід може підказати шляхи розбудови чи реформування нинішньої системи освіти. Яскравим прикладом успішного надання освітніх послуг населенню є земські школи другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Виникнення у 1860-х роках земських шкіл було пов'язане із запровадженням земської реформи 1864 року. Перші земські школи створювалися на базі народних училищ, які свого часу відкривалися селянськими громадами. Ці заклади називалися народними школами [2].

Земська реформа передбачала створення системи місцевого самоврядування у сільській місцевості. Земська освітня діяльність, у своїй основі, здійснювалася за принципом дотримання заохочувальної системи, згідно якої сільським громадам земство надавало певну допомогу. Але основне навантаження відносно матеріальної складової лягало на плечі селянина. Згідно такої філософії, останній ставав більш самостійним, оскільки міра його відповідальності та включеності у певні процеси підвищувалася.

Варто зауважити, що реалізація ідеї створення земських шкіл тривалий час загальмовувалася через те, що земські діячі не могли визначитися з роллю та призначенням освітніх установ: то їх вважали такими, що здійснюють професійне навчання, то акцент робився на статусі початкової школи, то пріоритетним видавався аргумент «дешевої» школи [1].

Так чи інакше, земські школи поступово формувалися, і той факт, що земства безпосередньо ними опікувалися, вплинув на стрімке зростання таких шкіл [2]. Приміром, у 1877 році було зафіксовано 1403 школи, у 1898 році – 3687, а у 1914 році – 7082. Як свідчать наведені дані, за понад 30 років кількість земських шкіл збільшилася приблизно в шість разів.

Примітно, що земства у своїй діяльності актуалізували питання більшою мірою матеріальних аспектів існування шкіл. Земства не мали повноважень впливати на організацію освітнього процесу та зміст діяльності навчальних закладів. Відтак учителі земських шкіл у виборі змісту та методів навчання мали

більше свободи, порівняно з педагогами міністерських чи парафіяльних освітніх установ. Зокрема, під час навчання використовувалися новітні на той час навчальні посібники видатного педагога й основоположника педагогічної психології К. Ушинського «Рідне слово» і «Дитячий світ». Для того, щоб діти опанували грамоту, їх навчали за посібником В. Добровольського «Буквар» Зважаючи на те, що частина України на той час входила до складу російської імперії, використання «Букваря» для учнів, які проживали на півдні України і мали можливість вивчати грамоту рідної української мови, можна вважати прогресивним явищем. Варто відзначити також, що окремі земства вимагали ведення навчання рідною мовою та видання українських підручників [4].

Земські школи існували як загальноосвітні навчально-виховні заклади, головна функція яких полягала у наданні початкової освіти сільським дітям. Вони були одно- та двокласними. Предмети в цих школах вивчалися різні – читання, письмо, арифметика, природознавство, географія, історія. Виклад навчального матеріалу відбувався із застосуванням наочних посібників. Особливе значення мали уроки із Закону Божого, де дітям через вивчення релігійних основ прищеплювалися моральні цінності [3].

Незважаючи на те, що офіційні влада виявляла не завжди доброзичливе ставлення до реалізації ідеї існування земських шкіл ці інститути зробили вагомий внесок у розвиток народної освіти [4]. Своєю просвітницькою діяльністю земські школи створювали умови для навчання дітей селян, сприяли розвитку грамотності простих людей і тим самим реалізовували їх право на здобуття освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. До історії земської освіти на Херсонщині: Згадки, нариси, матеріали / А. Конощенко. К.: Б. в. 1908. 32 с.
2. Лазанська Т.І. Земські школи. Енциклопедія історії України: Т. 3 / Редкол.: В. А. Смолій та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Видавництво «Наукова думка», 2005. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zemski_shkoly.
3. Лещенко Н., Сесак І. Роль земських установ Правобережної України в розвитку початкової освіти. *Український історичний журнал*. 1987. № 1. С. 77–81.
4. Мінц М.О. Розвиток початкової освіти на Півдні України (1861 – 1917 рр.): автореф. дис ...канд. іст. наук. Запоріжжя, 2007. 19 с.
5. Обметко О. М. Внесок земських установ України у справу народної освіти наприкінці XIX – початку XX ст. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197275216.pdf>.